

УДК 821.09 (669)

РОМАН Ч. АЧЕБЕ „МУРАШНИКИ САВАНИ” ЯК МЕТАФОРА АКТУАЛЬНОГО НІГЕРІЙСЬКОГО СОЦІУМУ

Олеся Миколаївна Штанюк

olesyashtanyuk@ukr.net

Кандидат філологічних наук, асистент

Кафедра української та іноземних мов

Тернопільський національний технічний університет імені Івана Пулюя

Вул. Руська, 56, 46001, м. Тернопіль, Україна

Анотація. Розглядається зразок постколоніальної літератури – роман нігерійського письменника Чинуа Ачебе „Мурашники савани” (1987). З’ясовується специфічність художньої манери відтворення дійсності, продукованої постколоніальною ситуацією. Підкреслюється роль англійської мови, яка стає тут зручним адаптером, виразником символічної мови культури племені Ігбо. Наголошується, що роман є своєрідною антиутопією, в якій метафорично відображається тогочасне нігерійське суспільство.

Ключові слова: Нігерія, Ігбо, постколоніальна ментальність, антиутопія, подвійна спадковість, ідентичність, англомовність, Ч. Ачебе.

Останній роман нігерійського письменника Ч. Ачебе (1930–2013) „Мурашники савани” (1987) є жанровим підсумком творчості автора. Він став фіналістом Букерівської премії, а „*Financial Times*” прокоментувала його так: „У потужному сплаві міфів, легенд і сучасних стилів Ч. Ачебе написав книгу, яка є мудрою, цікавою, необхідною і потужною протиотрутою від цинічних коментаторів „іноземців”, які ніяк не побачать нової Африки” (цит. за [3, с. 253]). Журнал „Західна Африка” заявив, що книга заслуговує на здобуття Букерівської премії, а Ч. Ачебе „давно вже є загальноновизнаним автором” (цит. за [3, с. 253]). Англійською мовою в даному разі яскраво висловлювала себе мова абсолютно іншої культури, а саме – культури рідного племені письменника Ігбо.

Критики (К. Букер, С. Гіканді) справедливо називають цей текст найскладнішим із романів письменника. Насамперед це пов’язується зі специфікою його наративу – уведенням у текст багатьох оповідачів на кшталт західної постмодерністської літературної практики, що, безперечно, ускладнює оповідну структуру тексту. Книга порушує багато злободенних питань

тогочасної Нігерії. К. Букер називає цей роман „політичним трилером”, що описує труднощі та проблеми постколоніальної політичної ситуації в країні [6, с. 19]. Можна сказати, що „Мурашники савани” є своєрідною антиутопією, в якій метафорично відображається тогочасне нігерійське суспільство, – на це вказує специфіка романного часопростору, на перший погляд, ніби відчуженого від нігерійських реалій.

Коли Ч. Ачебе писав свої перші чотири романи, в Африці ще не було сформованої традиції писання англomовної літератури, на яку міг би опиратися автор. У першому романі „Розпад” (1958) він переконував читача, що за своїми моральними якостями африканець аж ніяк не поступається європейцеві. У „Спокою більше немає” (1960) автор аналізував моральні конфлікти, спровоковані ситуацією історичного зламу, аналітично розгортаючи це протистояння і в двох наступних книгах. Роман „Мурашники савани” розвиває попередні авторські теми та ідеї, але переважно в стосунку до розвитку саме літературної традиції Африки.

Попередні романи автора прочитуються як реконструкція історії Нігерії, в них письменник зображує розпад традиційного суспільства й утворення нової нігерійської держави. Як правило, оповідь у них ведеться відсторонено, автор немов спостерігає за подіями, надаючи їм самостійної інтерпретації (див. про це: [5, с. 15]). В „Мурашниках савани” ми бачимо іншу ситуацію: тут немає сталого наратора, а історію розповідають самі учасники подій, відтак інтерпретуючи їх з власної позиції. І саме через своїх персонажів Ч. Ачебе висловлює власне особисте ставлення до ситуації, що склалася в країні. Автор дає можливість читачеві зазирнути у глибину описаних у тексті сумних та песимістичних подій, відчути їх справжню мотивацію, а наприкінці роману провіщає майбутнє відновлення та відродження країни.

Події відбуваються у 80-х роках ХХ ст., у вигаданій африканській країні Канган. Через цей штучний топос Ч. Ачебе відтворює реальну Нігерію, хоча подібна ситуація спостерігалася також у багатьох інших африканських державах. „Мурашники савани” писалися через чверть століття після здобуття країною незалежності, відтак на той момент уже була сформована нігерійська нація й осмислена ідентичність. Ч. Ачебе не наголошує на колишньому колоніальному статусі країни, навпаки, сприймає його як одну з причин тогочасного стану в державі (приміром, хворобливе захоплення всім англійським). Відтак ми бачимо, що хоча нова ідентичність уже сформувалася, однак африканська

правляча еліта прагне наслідувати європейський стиль життя, вважаючи це більш престижним і відповідним своїй новій ролі.

Головні герої роману є представниками нової еліти, які не прагнуть влади, а намагаються в певний спосіб на неї впливати. Двоє персонажів – це журналісти, люди, знаряддям для яких стає сила слова. Перший – Крістофер Оріко – міністр інформації, котрий працює в уряді свого однокласника Сема. Інший – один з провідних поетів Кангану Айкем Осоді. Їхні стосунки закладають основу сюжетної стратегії романних подій.

Подібно до всіх тоталітарних суспільств, у Кангані існує культ правителя, тут він вважається не лише лідером, а й учителем, позаяк народ „завжди готовий навчатися, як діти”. Оріко наголошує, що він, можливо, єдиний чоловік у країні, який називає президента на ім'я – Сем, тоді як усі інші звертаються до нього „Ваша Величносте” або „Ваша Високосте” („Your Excellency”) [1, с. 1]. Важливо, що „Його Величність”, лідер Кангану, Сем прийшов до влади, будучи до цього абсолютно неготовим. Настрій правителя постійно змінюється, і від цього залежить стан, а почасти й життя його оточення. В образі „Його Величності” Ч. Ачебе змальовує узагальнений образ диктатора, якому типологічно притаманні культ особи, страх перед зрадами, обмеженість та недалекоглядність, а також маніакальна боязнь заколоту. Саме з останньої причини Сем відмовляється прийняти делегацію з провінції Абазон, яка прийшла до нього, аби попросити дощу. Правитель неодноразово наголошує, що насамперед він солдат, а потім уже політик. Однак ми бачимо, що насправді він є типовим африканським диктатором.

Уперше Оріко та Сем зустрілися та познайомилися ще в підлітковому віці в школі, коли обоє мріяли змінити країну на краще. Їхні мрії здійснилися, проте по-різному. Обидва вони мали вплив на події, що відбувалися, проте вплив Сема був активним та очевидним, а вплив Оріко прихованим. Проте саме на ньому неодноразово наголошує Ч. Ачебе – на ролі слова в становленні нації. Згодом Сем починає боятися й Оріко, якого підозрює в підтримці повстанців, боїться, що той сприймає його не як правителя, а лише як шкільного товариша, тому не підтримує його політичних кроків. Значущою порадою для диктатора стає попередження відданого генерала ніколи не довіряти старим друзям і триматися від них на відстані.

Тут, у вигаданій країні Канган, явно віддзеркалюються актуальні події нігерійської реальності, де політична еліта, отримавши владу, не знала, що з нею робити, тому й визнала найкращим способом правління терор та диктатуру. Автор широко

розгортає соціальну палітру владного устрою. Бездарне управління пояснюється в тексті не лише хибними кроками політиканів і нової еліти, автор тут висміює й молодь, недалекоглядний та егоїстичний студентський натовп: „Можливо, хоч хтось зможе згадати випадок у цій країні, коли студенти як клас піднялися над тим низьким, дуже низьким рівнем національної свідомості. Трібалізм? Релігійний екстремізм? Навіть політичне запроданство. Чи ви не продаєте і не купуєте голоси, залякуєте та шантажуєте своїх опонентів, як це звикли робити політики?” [1, с. 53].

Хоча роман спрямований у майбутнє, він також є певною ретроспекцією [4, с. 127], позаяк у тексті персонажі щоразу повертаються до минулого, згадуючи та дискутуючи з приводу попередніх подій, у світлі яких намагаються дати пояснення сьогоденню, шукають причинно-наслідкового зв'язку в історичному ланцюгу подій, намагаються зрозуміти, де ж саме, в який момент „все пішло не так, правила гри були порушені” [1, с. 2]. Те, що починалося як гра, насправді ніколи не було таким. Як зізнається один з трьох друзів, поет Айкем: „Я вважав це грою, що розпочалася досить невинно, і раптом все зіпсувалося... Тепер мені здається, що це ніколи не було грою, що з самого початку все було саме так, а я був надто сліпий і надто заклопотаний, аби помітити це. Але питання, яке я часто ставив сам собі, полягає в тому, чому я продовжую з цим миритися, і скільки це триватиме. Я не знаю. Мабуть, це просто за інерцією” [1, с. 2]. Проте подібне переосмислення минулого дає можливість автору проаналізувати теперішнє і спроектувати майбутнє країни.

У романі показано, що ті, хто намагається протистояти існуючому режиму, приречені на загибель. Будь-який опір у цій країні неможливий. Так стається з Айкемом, якого вбиває таємна поліція, та Крісом, який гине від рук самих революціонерів. Тож питання полягає в тому, наскільки нова еліта воліє об'єднати свої зусилля з народними масами і створити нове справедливе суспільство. Ідеї роману виразно перегукуються з думками автора, висловленими в його есеї „Проблеми з Нігерією” [2], зокрема стосовно проблеми визнання та усунення національних хиб. Однак у „Мурашниках савани” Ч. Ачебе не пропонує жодних шляхів політичного розв'язання проблеми відновлення нормального статусу країни. Навпаки, словами лекції журналіста Айкема Осоді він стверджує, що „письменник лише ставить запитання”, тоді як від нього очікують відповідей. Він іронічно наголошує, що письменники не виписують рецептів, а навпаки, провокують

головний біль [1, с. 148]. Тут порушується питання ролі письменника в суспільному житті диктаторської країни. Ч. Ачебе переконаний: „Найгірше, що може трапитися з будь-яким народом, це втрата відчуття власної гідності й самоповаги. Обов'язок письменника полягає в тому, щоб допомогти їм відновити його, показати людям, що з ними трапалося, що вони втратили” [4, с. 7].

Роман дуже яскраво увиразнює надзвичайно актуальну в Нігерії проблему трібалізму (війна між племенами за політичне лідерство) та етнічних суперечностей, що вилилася у криваву громадянську війну. У змалюванні району Абазон, що описується як рідна провінція Айкема, а також „місце невизначеного та узагальненого несхвалення існуючого режиму” [1, с. 180], читач безпомилково впізнає ситуацію з Біафрой, що вступила в конфлікт з Нігерією. Весь Канган перебуває в стані занепаду, проте Ч. Ачебе намагається переконати читача, що не все втрачено, і як приклад наводить приказку Ігбо про квочку, яку людина хотіла знищити, поливши гарячою водою з чайника. І коли курчата вже готові були здатися, вона наказала їм боротися далі, „оскільки все гаряче швидко стає холодним” [1, с. 184].

В „Мурашниках савани” Ч. Ачебе широко використовує традиційні оповіді Ігбо, у такий спосіб звертаючись до усної традиції предків, аргументуючи це тим, що „влада не є новим явищем у світі. І я зрозумів, що мої предки про це багато думали і перевели свої думки в міфи. В дуже потужні міфи” [6, с. 25]. Відтак, щоб найадекватніше передати суперечності та непевності нової епохи, Ч. Ачебе вважає найприйнятнішим звернутися до світоглядного досвіду своїх пращурів [6, с. 26]. Світ, відновлений з легенд та міфів, метафорично репрезентує модель ідеального суспільства, однак у постколоніальному суспільстві ці міфи втрачають своє виховне значення, за чим дуже шкодує Ч. Ачебе.

У Ч. Ачебе в цьому романі особливої значущості набуває тема мови, причому мови як носія певної символіки, а не форми артикуляції. Ось чому англійська мова стає тут зручним адаптером, виразником символічної мови культури Ігбо. Автор аналізує девальвацію онтологічного наповнення „слова” як парадигми. Ми бачимо, що якщо Ігбо колись цінували слово як носія сакрального наповнення, носія духовності, то герої наступних романів вже навчені активно маніпулювати ним як розмінною монетою, корисним знаряддям для досягнення власних цілей.

Важливим залишається лише слово Президента, всі інші голоси звучать приглушено, це шепіт, який чути лише після того, як президент покине кімнату. Герої роману не мають можливості

спілкуватися між собою, позаяк телефонні розмови роз'єднуються, машини затримуються, а двері будинку зачиняються на замок. Отже, автор підкреслює, що слово все ж таки має в країні значний вплив, якщо правитель його так боїться. Саме через непокірність і небажання мовчати Айкем поплатився життям. Проблема цього героя полягає в тому, що він намагається віднайти слова, котрі в змозі спровокувати дію, проте його тексти лише відбивають внутрішнє спустошення та непевність людини. Необхідно підкреслити, що пишучи про людей, возвеличуючи їх, Айкем не ідентифікує себе з ними, а дистанціюється. Проте не лише він почуває себе інакшим, кожен персонаж у цьому романі не ототожнює себе з рештою людей.

Ферментативним чинником романного стилю Ч. Ачебе є постійне вплітання традиційних сюжетів у свої тексти, наявне на всіх рівнях художньої техніки авторського письма (лексичному, композиційному, троповому, персонажному тощо). Так, у „Гімні Сонцю” Айкем викриває корупцію в державі, порівнюючи її з посухою, що знищує Африку. У цій метафорі заковано й назву останнього ачебівського роману: „Дерева стали, немов пересушені бронзові скульптури, настільки давні, що на їхніх обличчях залишилися лише поодинокі пошерхлі риси, неначе мурашники, котрі виживають лише для того, аби розповісти молодій траві про минулі пожежі в саванах” [1, с. 28].

У романі простежуються рештки міфологічної свідомості африканців. Так, представники Абазону, вірячи в містичну всемогутність правителя, прийшли на зустріч до нього, щоб попросити послати дощ на їхні землі. А їдучи в автобусі на цю ж зустріч, інтелігент, поет і журналіст Айкем також складає наповнений містичною повагою до образу ідеального правителя „Гімн Сонцю”. Поет намагається знайти причини занепаду країни та шукає допомоги в „birth in the season of renewal” [1, с. 28]. Проте в новому суспільстві його молитви, гімни та легенди не мають функціонального призначення, тут не дотримуються ритуалів і не моляться „невідомому богові”. Однак, на погляд африканського автора, „знання чи незнання не рятує нас від впізнавання, притягнення до відповідальності чи покарання. Оскільки, як каже прислів'я їхнього народу, хрещення (що теж здійснюється через воду) не є протиотрутою від оволодіння Агву, примхливим богом віщунів та митців” [1, с. 96].

Старійшини Абазону переконують Айкема у важливості зберігання традиційних історій. Це справляє на журналіста таке сильне враження, що він вплітає родові оповідання навіть у контекст академічної лекції, в такий спосіб міксуючи традиційну африканську

культуру з академічними знаннями. Зміст історії тут важливий, проте, насамперед, Ч. Ачебе наголошує на нагальності створення власної просвітницької традиції, яка б вміло поєднала традиційне із сучасним, гармонійно переплітаючи їх. Ч. Ачебе ставить перед просвітницьким загалом африканців важливе завдання: з'ясувати роль письменника у становленні новоствореної нації. Він переконаний у тому, що автор зобов'язаний силами своєї професійної діяльності робити все можливе, аби очистити свою країну від наслідків колоніального ув'язнення, особливо, якщо це ув'язнення втілене в „колоніальній ментальності” [4, с. 102]. Для Ч. Ачебе стосунки між автором, персонажами і читачем відбивають стосунки між політиками та їх електоратом в ідеальній державі, де правитель ніколи не повинен перетворюватися на диктатора [4, с. 163]. Письменник припускав можливість діалогу між владою та культурним середовищем на тлі спільної боротьби за національне відродження.

Однак його головний герой стає жертвою такого діалогу. Айкем відкрито розробляє заборонені в країні теми. Приміром, він критикує практику смертної кари в Кангані, незважаючи на те, що Оріко неодноразово просив його не робити цього. Однак президент бачить цю колонку і, на подив журналіста, погоджується відмовитися від цього виду покарання. Хоч офіційно він це робить, проте в країні панує терор, таємна поліція арештовує всіх, хто насмілився кинути виклик режиму. Саме це і стається з Айкемом – він просто зникає.

Айкем описує президента як військового диктатора, в якого був лише один недолік – захоплення всім англійським: „Його головний недолік у тому, що він завжди хотів робити те, що від нього очікували, особливо англійці, якими він захоплювався, іноді аж занадто. Отож, коли „наш директор, Джон Вільямс, сказав йому, що армія – це хороша кар'єра для чоловіків, він одразу ж відмовився від думки стати лікарем і став солдатом” [1, с. 145]. Оріко здивований, що вся країна фетишизує лише англійське: „Можливо, я такий поблажливий до Семового наслідування всього англійського тому, що іноді диктатор-початківець може вибрати набагато гірші моделі поведінки, ніж бути під час дозвілля англійським джентльменом. Мені не здається, що англійська мова може сьогодні комусь нашкодити” [1, с. 47]. Подібне захоплення англійськістю ми спостерігаємо і в попередніх текстах Ч. Ачебе („Спокою більше немає” та „Людина з народу”), де воно межує з відкиданням африканськості. Важливим фактором бачиться й те, що всі головні герої отримали освіту в Британії. І в цьому також акцентується протистояння європейськості та африканських цінностей.

Складність стосунків між героями зумовлена африканською оригінальністю кожного з них. Це не клони сучасних фентезі, а живі люди. Тому роман Ч. Ачебе являє собою специфічну цілісну картину формування й утвердження національної самосвідомості, позначену оптимістичною перспективою. Не випадково фінал роману змальовує переворот у країні та смерть „Його Величності” Сема. Задушливий простір зображуваного відкривається в майбутнє, наповнюється новими сподіваннями.

Отже, правомірно вважати, що цим текстом Ч. Ачебе, активний політичний діяч та глибокий мислитель, свідомо ставив крапку у своїх рефлексіях з приводу шляхів формування нового нігерійського соціуму – англомовного, проте у плані світоглядності іманентно ферментованого власною ментальністю.

1. *Achebe Ch. The Anthills of the Savannah / Chinua Achebe.* – London : Anchor Books, 1989. – 244 p.
2. *Achebe Ch. The Trouble with Nigeria / Chinua Achebe.* – Enugu : Fourth Dimension Publ., 1998. – 88 p.
3. *Ezenwa-Ohaeto. Chinua Achebe: A Biography / Ezenwa-Ohaeto.* – Bloomington : Indiana University Press, 1997. – 352 p.
4. *Gikandi S. Reading Chinua Achebe: Language & Ideology in Fiction / Simon Gikandi.* – Oxford : James Currey Publishers, 1991. – 166 p.
5. *Okechukwu Ch. Achebe the Orator: The Art of Persuasion in Chinua Achebe's Novels / Ch. Okechukwu.* – Westport, Conn. : Greenwood Press, 2001. – 192 p.
6. *The Chinua Achebe Encyclopedia / [ed. by M. Keith Booker].* – Westport, CT : Greenwood press, 2003. – 318 p.

РОМАН Ч. АЧЕБЕ „МУРАВЕЙНИКИ САВАННЫ” КАК МЕТАФОРА АКТУАЛЬНОГО НИГЕРИЙСКОГО СОЦИУМА

Олеся Николаевна Штанюк

olesyashtanyuk@ukr.net

Кандидат филологических наук, ассистент

Кафедра украинского и иностранных языков

Тернопольский национальный технический университет имени Ивана Пулюя

Ул. Руська, 56, 46001, г. Тернополь, Украина

Аннотация. Рассматривается образец постколониальной литературы – роман нигерийского писателя Чинуа Ачебе „Муравейники саванны” (1987). Выясняется специфичность художественной манеры отображения действительности, продуцируемой постколониальной ситуацией. Подчеркивается роль английского языка, который становится здесь удобным адаптером, выразителем символического языка культуры народа Игбо. Отмечается, что роман является своеобразной антиутопией, в которой метафорически отображается тогдашнее нигерийское общество.

Ключевые слова: Нигерия, Игбо, постколониальная ментальность, антиутопия, двойная наследственность, идентичность, англоязычие, Ч. Ачебе.

NOVEL “ANTHILLS OF THE SAVANNAH” BY CH. ACHEBE AS A METAPHOR OF THE ACTUAL NIGERIAN SOCIETY

Olesya Shtanyuk

olesyashtanyuk@ukr.net

*Department of Ukrainian and Foreign Languages
Ternopil Ivan Pul'uj National Technical University
Ruska str., 56, 46001, Ternopil, Ukraine*

Abstract. An example of the postcolonial literature – the novel “Anthills of the Savannah” by Ch. Achebe is analyzed. The peculiarity of the artistic manner of reconstruction of reality produced by postcolonial situation is investigated. The specific narration – the introduction into the text of many narrators like in the Western postmodern literary practice certainly complicates the reception of the text. Ch. Achebe touches upon a many topical problems of the modern Nigeria. It is stressed that “Anthills of the Savannah” is a kind of dystopia which metaphorically shows the then Nigerian society. In this novel the topic of language becomes especially significant. Here the language serves as a carrier of symbols but not the form of articulation. English language becomes here a convenient adapter that represents the symbolic culture of the Igbo people. The author analyzes the devaluation of the ontological content of a “word” as a paradigm. It is emphasized that formerly the Igbo people prized “word” as a carrier of some sacred contents, spiritual media. But the heroes of this novel just manipulate the words and use them as a tool to achieve their own goals. By this text Ch. Achebe, an active politician and philosopher reflects on the ways a new Nigerian society construction and development. Though the new Nigerian nation is English-speaking, its worldview is inherently fermented by the authentic mentality.

Key words: Nigeria, Igbo, postcolonial mentality, dystopia, dual heritage, identity, English language, Ch. Achebe.

References

1. Achebe Ch. *The Anthills of the Savannah*. London, 1989, 244 p.
2. Achebe Ch. *The Trouble with Nigeria*. Enugu, 1998, 88 p.
3. Ezenwa-Ohaeto. *Chinua Achebe: A Biography*. Bloomington, 1997, 352 p.
4. Gikandi S. *Reading Chinua Achebe: Language & Ideology in Fiction*. Oxford, 1991, 166 p.
5. Okechukwu Ch. *Achebe the Orator: The Art of Persuasion in Chinua Achebe's Novels*. Westport, Conn, 2001, 192 p.
6. *The Chinua Achebe Encyclopedia*. Westport, CT, 2003, 318 p.

Suggested citation

Shtanyuk O. Roman Ch. Achebe “Murashnyky savany” iak metafora aktual'noho niheriis'koho sotsiumu [Novel “Anthills of the Savannah” by Ch. Achebe as a Metaphor of the Actual Nigerian Society]. *Pytannia literaturoznavstva*, 2014, no. 89, pp. 215–223. (in Ukrainian).

Стаття прийнята до друку 14.10.2013 р.